

Capitolul I

Conceptul de eroare asupra normei juridice

Secțiunea I. Explicații preliminare

§ 1 Introducere

1. Norma juridică, privită ca o regulă de comportare în societate a destinatarilor legii, este edictată nu ca un scop în sine, ci pentru a produce anumite efecte în viața socială. Or, aceste efecte nu se produc decât dacă norma este aplicată efectiv, dacă determină pe destinatarul legii să-și modeleze conduita în raport cu prevederile normei, îi convinge să se supună exigențelor normei și, în felul acesta, să răspundă necesităților sociale avute în vedere de legiuitor în momentul elaborării normei.

Traducerea în viață a preceptului normei juridice presupune, însă, cunoașterea acesteia, atât sub aspectul existenței normei, dar mai ales al conținutului său, al exigențelor pe care le promovează în raport cu normele de comportare din viața socială a membrilor grupului social.

Conduita oamenilor în societate nu se înfățișează ca un ansamblu de gesturi mecanice, asemenea unui robot perfecționat, ci ca un ansamblu de acte conștiente, ceea ce implică punerea în funcțiune a proceselor psihice care reglează conduita umană și care conferă caracter conștient actelor de comportament. Aceste procese psihice nu influențează numai existența comportamentului în timp, ca și dirijarea lui în spațiu către o direcție sau alta, dar și calitatea actelor de comportament, adică înțelegerea de către subiect a semnificației actelor sale în raport cu nevoile și cerințele grupului social (dacă sunt convenabile sau nu membrilor societății).

Realizarea comportamentului cerut de norma juridică implică, prin urmare, participarea conștiinței umane, a proceselor intelective, volitive și afective din care este formată conștiința.

2. De o mare importanță în cadrul proceselor conștiinței este cel al cunoașterii exigențelor impuse de norma juridică și al înțelegerii sensului acestor exigențe: omul, de regulă, nu acționează orbește, la întâmplare, ci conștient, dându-și seama de necesitatea unei compor-

tări determinate prescrise de normă și de consecințele înscrierii conduitei sale în cadrul exigențelor normei juridice sau, dimpotrivă, de urmările pe care le atrage nerespectarea acestor exigențe. Numai pe baza unei asemenea cunoașteri omul poate să-și dirijeze voința și să-și conformeze conduita cu norma juridică.

Astfel, de exemplu, o persoană, pentru a se înscrie în exigențele unei norme privind plata impozitelor, trebuie să cunoască obligațiile care îi revin pe baza normelor fiscale. Această cunoaștere trebuie să fie corectă, atât sub aspectul întinderii obligației, cât și al termenelor care trebuie respectate și al condițiilor care trebuie îndeplinite pentru achitarea sa (prezentarea unor acte doveditoare a proprietății asupra bunurilor supuse impozitării, completarea unor formulare, înregistrarea lor la administrația financiară etc.). Tot astfel, o persoană care vrea să încheie un contract de vânzare-cumpărare a unui teren trebuie să cunoască în mod corect prevederile legii, condițiile și formalitățile pe care le presupune realizarea unui atare obiectiv, pentru a fi în măsură să-și dirijeze corespunzător conduita în raport cu aceste exigențe.

Eventualele erori în cunoașterea acestor norme juridice pot fie să-l pună pe subiect în imposibilitatea de a duce la bun sfârșit acțiunea plănuită (încheierea contractului de vânzare-cumpărare), fie să-i atragă anumite consecințe financiare (penalități) pentru nesatisfacerea la termen a obligației.

În toate cazurile, încălcarea unei norme juridice din cauza erorii asupra existenței sau conținutului acesteia dă drept subiectului să se prevaleze de eroarea în care s-a aflat în momentul încălcării normei, spre a evita orice consecințe negative pe care le-ar atrage conduita adoptată în stare de eroare. Subiectul va putea să invoce existența unui proces denaturat de cunoaștere a normei juridice și, ca atare, lipsa unei participări conștiente din partea sa la acțiunea realizată în condiții de eroare.

Eroarea va putea fi invocată sub forma unei cunoașteri greșite a normei juridice (*error juris*) sau ca o ignorare completă a acesteia (*ignorantia juris*); subiectul va putea susține că a fost într-o eroare invincibilă sau autoritățile, dimpotrivă, vor putea constata că eroarea era evitabilă dacă subiectul ar fi depus un efort de atenție mai mare.

3. Există o categorie de norme juridice cu un conținut deosebit: acestea reglementează conduita destinatarilor în raport cu exigențele cele mai importante ale societății și prescriu reguli de comportare menite să asigure buna conviețuire a membrilor grupului social (între

ei sau în raport cu autoritățile statului), reguli a căror nerespectare poate să atragă o formă de constrângere deosebit de gravă (pedeapsa). În raport cu această categorie de norme cu atât mai mult sunt valabile concluziile de până acum, în sensul necesității imperioase de cunoaștere cât mai exactă a conținutului acestor norme, pentru ca subiecții să fie în măsură să-și dirijeze conduita în conformitate cu exigențele normei spre a evita consecințele negative ale nerespectării acesteia.

În cazul încălcării unei asemenea norme din cauza cunoașterii imperfecte a conținutului acesteia și în perspectiva tragerii sale la răspundere pentru o atare conduită, subiectul se va apăra, invocând eroarea asupra conținutului normei, spre a evita tragerea la răspundere penală. În același timp, în fața autorităților se va ridica problema dacă pentru ocrotirea intereselor generale și individuale ar fi mai bine să nu țină seama de această apărare sau să țină seama de ea în anumite condiții și să înlăture posibilitatea tragerii la răspundere penală.

4. Eroarea, în procesul cunoașterii conținutului normei penale, constituie o eroare în procesul intelectual, unul dintre procesele fundamentale care intră în compunerea vinovăției și care se răsfrânge asupra procesului volitiv și, prin aceasta, asupra faptei concrete săvârșite de făptuitor.

Această eroare va putea fi subdivizată după cum este vorba de o eroare propriu-zisă, adică de o cunoaștere greșită a normei, sau de o necunoaștere totală a acesteia. Prima implică o falsă cunoaștere a conținutului unei norme a cărei existență formală este cunoscută, iar cea de-a doua implică o totală lipsă de cunoaștere, o necunoaștere a însăși existenței normei. În dreptul penal, eroarea propriu-zisă și ignoranța au aceeași semnificație juridică, producând aceleași efecte juridice¹, deoarece, din punctul de vedere al existenței vinovăției penale, persoana care nu cunoaște existența unei norme penale și cea care o cunoaște denaturat acționează cu aceeași poziție psihică, altfel zis cu convingerea că prin fapta săvârșită nu a încălcat legea penală.

¹ *V. Dongoroz*, Drept penal, Reeditarea ediției din 1939, Ed. Societății Tempus, Asociația Română de Științe Penale, București, 2000, p. 336-337; *G. Antoniu*, Vinovăția penală, Ed. Academiei Române, București, 1995, p. 306; *F. Antolisei*, Manuale di diritto penale, parte generale, tredicesima edizione, Giuffrè editore, Milano, 1994, p. 373; *G. Quintero Olivares*, Manual de Derecho Penal, Parte general, 2.ª Edición, Aranzadi Editorial, Pamplona, 2000, p. 426; *Fl. Streteanu*, Drept penal. Partea generală, Ed. Rosetti, București, 2003, vol. I, p. 471.

În reglementarea din Codul penal român de la 1969 [art. 51 alin. (4)] se prevede explicit că eroarea asupra normei penale ar putea consta fie într-o necunoaștere (ignoranță), fie într-o cunoaștere greșită (eroare propriu-zisă). Această prevedere a fost extinsă prin interpretare și asupra erorii de fapt, precum și asupra erorii de drept extrapenal¹.

5. În raport cu reglementarea noului Cod penal român, prin eliminarea prevederilor referitoare la lipsa de relevanță a ignoranței sau a erorii propriu-zise asupra legii penale și din formularea prevederilor art. 33 noul C. pen. care fac referire numai la necunoaștere, nu s-ar putea desprinde concluzia că aceste prevederi privesc numai ignoranța, iar nu și eroarea propriu-zisă, deoarece eliminarea vechiului art. 51 alin. (4) C. pen. nu poate fi interpretată decât în sensul înlăturării lipsei de relevanță a erorii asupra normei penale, și nu în sensul excluderii efectelor erorii propriu-zise. Întrucât persoana aflată în ignoranță și cea aflată într-o eroare propriu-zisă se află în situații identice, prevederile art. 33 noul C. pen. nu pot fi interpretate decât în sensul că se aplică atât în cazul ignoranței, cât și al erorii propriu-zise (*ubi eadem ratio, ibi idem jus*).

6. Necunoașterea legii echivalează cu uitarea, deoarece, din punct de vedere al rezultatului, a nu fi cunoscut niciodată existența unei norme juridice echivalează cu a fi uitat de existența unei norme juridice cunoscute cândva². Dimpotrivă, dubiul (îndoiala) se deosebește de ignoranță sau eroare, pentru că în caz de dubiu nu există o lipsă de cunoaștere ori o cunoaștere greșită, ci o cunoaștere incertă, nesigură. Persoana aflată în dubiu are conștiința unei cunoașteri incerte și, de aceea, are obligația de a nu acționa până la clarificarea incertitudinilor, iar dacă acționează, își asumă riscul încălcării legii penale³. În acest caz, fapta comisă i se va atribui ca fiind săvârșită cu intenție eventuală.

¹ G. Antoniu, op. cit., p. 327.

² G. Antoniu, op. cit., p. 306.

³ V. Dongoroz, op. cit., p. 341; V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, Explicații teoretice ale Codului penal român, ed. a II-a, Ed. Academiei Române și Ed. All Beck, București, 2003, vol. I, p. 373; G. Antoniu, op. cit., p. 306; C. Bulai, Manual de drept penal, Partea generală, Ed. All, București, 1997, p. 265; M. Basarab, Drept penal, Partea generală, ed. a III-a, Ed. Lumina Lex, București, vol. II, 2001, p. 164; M. Zolyneak, Drept penal, Partea generală, Ed. Fundației Chemarea, Iași,

În sensul că eroarea asupra normei juridice este exclusă în cazul dubiului s-au pronunțat și instanțele române, care au decis că nu există eroare, într-o speță, deoarece existau temeiuri pentru a se aprecia că inculpatul s-a aflat cel puțin în îndoială asupra rezolvării ce trebuia dată problemei de drept pe care o ridică legea extrapenală, iar îndoiala nu echivalează cu eroarea și nu produce nici unul din efectele prevăzute în art. 51 C. pen.¹, iar într-o altă speță, cu motivarea că există temeiuri a se aprecia că inculpatul s-a aflat cel puțin în îndoială asupra dreptului de a deține substanțe toxice, ceea ce nu-l apără de răspundere².

În același sens, Curtea de Casație franceză a reținut că eroarea de drept nu poate constitui o cauză de neresponsabilitate penală decât dacă subiectul justifică faptul că a crezut, din cauza unei erori asupra dreptului, pe care nu era în măsură să o evite, că poate îndeplini în mod legal actul. În speță, cum la data săvârșirii faptei, unele persoane considerau că în calculul ratelor totale efective nu se includ comisiunile de distanță, în timp ce majoritatea doctrinei susținea soluția

1993, vol. II, p. 632; *Fl. Streteanu, op. cit.*, p. 471; *F. Antolisei, op. cit.*, p. 373-374; *L. Delpino, Diritto penale, parte generale, XI Edizione, Esselibri-Simone, Napoli, 1996*, p. 301; *J. Wessels, Strafrecht, Allgemeiner Teil, 25. Auflage, Heidelberg, 1995*, p. 125; *C. Roxin, Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I, Grundlagen, Der Aufbau, Der Verbrechenslehre, 3. Auflage, München, 1997*, p. 806-807; autorul arată că făptuitorul aflat în îndoială are o conștiință a ilegalității limitată, iar instanțele germane au decis că, în cazul în care făptuitorul se află în îndoială asupra caracterului permis al faptei sale, nu se poate aplica principiul erorii asupra interdicției. Această soluție este justificată, în opinia autorului, numai dacă făptuitorul are posibilitatea să înlăture îndoiala. Regulile erorii asupra interdicției ar trebui să fie însă aplicate, arată în continuare autorul, atunci când făptuitorul are posibilitatea de a alege numai între două conduite și consideră că ambele ar putea fi ilegale. Se află într-o asemenea situație, de exemplu, polițistul care, atunci când infractorul fuge, consideră că dacă trage cu arma de foc asupra acestuia ar putea răspunde penal pentru săvârșirea infracțiunii de vătămare corporală, iar dacă nu trage, ar putea răspunde pentru favorizarea infractorului. În acest caz, dacă subiectul alege una din conduite, ar urma să se aplice regulile erorii asupra interdicției, deoarece acesta nu a putut acționa altfel decât având o conștiință a ilegalității limitate și, ca atare, nu i se poate aduce vreun reproș pentru conduita sa.

¹ Trib. Suprem, decizia nr. 31 din 29 mai 1975, R.R.D. nr.7/1976, p. 48-49.

² C.S.J., secția penală, decizia nr. 2440 din 6 octombrie 1995, *G. Ionescu, I. Ionescu, Probleme de drept din jurisprudența Curții Supreme de Justiție în materie penală 1990-2000*, Ed. Juris Argessis, Curtea de Argeș, 2002, p. 75.

contrară, făptuitorul nu poate susține că, în starea de incertitudine care exista și pe care trebuia să o limpezească înainte de a acționa, nu a fost în măsură să evite infracțiunea de cămătărie care îi este imputată, pentru fapta de a fi inclus în calculul ratelor totale efective comisioanele de distanță¹.

În sensul existenței unei obligații a persoanei de a nu acționa până la clarificarea dubiului, respingând motivul de casație invocat de inculpați privind existența erorii de drept, Curtea de Casație franceză a reținut că dubiul asupra întinderii aplicării unor prevederi din Codul sănătății publice nu putea conduce un profesionist de bună-credință decât la abținerea de a participa la o campanie publicitară al cărei caracter ilegal a fost denunțat de Comitetul național contra tabagismului².

7. Conceptul de eroare asupra normei juridice cuprinde atât eroarea asupra normei penale, cât și eroarea asupra normei extrapenale.

Împrejurarea că în doctrina penală eroarea asupra normei extrapenale este considerată ca având rolul³, valoarea⁴ sau semnificația⁵ unei erori de fapt ori este asimilată cu eroarea de fapt, producând aceleași efecte⁶ sau este considerată echivalentă cu eroarea de fapt⁷ nu schimbă caracterul de eroare de drept al erorii asupra normei extrapenale. Atât eroarea asupra normei penale, cât și eroarea asupra normei extrapenale poartă asupra unei reguli juridice, iar nu asupra unei stări, situații sau împrejurări din realitatea de fapt – criteriul obie-

¹ Cour de Cassation, chambre criminelle, 27 juin 2001, pourvoi n° 00-88236.

² Cour de Cassation, chambre criminelle, 23 novembre 1999, pourvoi n° 98-87458.

³ I. Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală*, ed. a II-a, Curierul judiciar, București, 1925, vol. I, p. 686.

⁴ V. Dongoroz, op. cit., p. 340.

⁵ J. Hall, *General Principles of Criminal Law*, second edition, Babbs-Merrill, Indianapolis, New-York, 1960, p. 394.

⁶ V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, op. cit., p. 377; M. Basarab, op. cit., p. 169; G. Nistoreanu, Al. Boroii, *Drept penal. Partea generală*, Ed. All Beck, București, 2002, p. 190; V. Dobrinioiu, I. Pascu, I. Molnar, Gh. Nistoreanu, Al. Boroii, V. Lazăr, *Drept penal, Partea generală*, ed. a IV-a, Ed. Europa Nova, București, 1997, p. 328.

⁷ C. Bulai, op. cit., p. 271; I. Oancea, *Tratat de drept penal, partea generală*, Ed. All, București, 1995, p. 193.